

trends and the most important consequences of the agrarian policy supported by the Soviet government in the Chruschov's ten – years period.

Key words: *agrarian policy, Western Ukrainian region, collective farms, land toiling, cattle breeding.*

УДК 94 (477.8).

ББК 63.3 (4 Укр) 61

В.М. Яковичин

ПИТАННЯ ОСВИТИ, КУЛЬТУРИ Й МИСТЕЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗУНР

У статті на основі аналізу багатьох архівних документів, монографічної літератури робиться спроба із сучасних позицій дати об'єктивну оцінку діяльності Західноукраїнської Народної Республіки в розвитку освіти, демократичної культури й мистецтва. Обґрунтовується роль прогресивної української інтелігенції у справі національно-культурного відродження на західноукраїнських землях, зокрема у галузі шкільництва, театрального, хорового, музичного і образотворчого мистецтва. Розкривається також роль у цій справі товариства "Просвіта".

Ключові слова: *Західноукраїнська Народна Республіка, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, освіта, культура, театральне, музичне мистецтво, українізація шкільництва, національні меншини, українська інтелігенція, галицький театр, культурно-національне відродження, товариство "Просвіта".*

Утворення Західноукраїнської Народної Республіки було однією з найважливіших подій української національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. Вона була втіленням багатолітніх прагнень українського народу до свободи й справедливості.

Складовою частиною боротьби за соціальне й національне визволення була турбота про розвиток освіти, культури й мистецтва. Цими питаннями в уряді ЗУНР займався створений 6 листопада 1918 р. Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолював професор О.Барвінський. Уже в перші дні нової влади цій галузі були виділені спеціальні субсидії.

Велика робота в досліджуваній період була проведена в першу чергу з організації реформи шкільної справи. Цю діяльність здійснювала комісія, створена при Державному Секретаріаті освіти і віросповідань. До неї ввійшли досвідчені фахівці й представники громадськості. Комісією була розроблена спеціальна анкета, яка була розіслана в усі повіти, щоб місцеві вчителі й широка громадськість – "від робітника і селянина до адвоката" – могли висловити свої думки та пропозиції [11, с.83].

Новою владою вживалися заходи з розробки нових шкільних програм і підручників. З цією метою було утворено державне видавництво шкільних підручників і книжок. Усім школам рекомендувалось користу-

ватися тільки тими підручниками й книжками, які друкувало це видавництво [3, арк.54–55.]

Обставини вимагали негайних заходів щодо демократизації та українізації шкільництва. Тому вже в перші дні в усіх населених пунктах краю були відкриті українські народні (початкові) школи. Національним меншинам (полякам, євреям, німцям) надавалась можливість відкриття своїх шкіл із навчанням національними мовами. Починаючи з третього класу, у неукраїнських школах вводилася як обов'язковий предмет українська мова.

Значна робота була проведена також зі створення широкої мережі середньої освіти. Як відомо, у Східній Галичині в 1918 р. діяли всього 3 українські державні гімназії, декілька приватних і не було жодної української реальної гімназії, учительської семінарії, ремісничої чи господарської школи. Тому в багатьох повітах польські середні школи перетворювалися в українські. Однак при цьому зберігалось право нацменшин мати свої національні середні школи чи гімназії, щоб неукраїнське населення мало можливість навчатися на рідній мові. Зокрема, були відкриті єврейські гімназії в Станіславі, Коломиї, Тернополі, Стрию. У Станіславі була відкрита також німецька гімназія. Від учителів цих шкіл вимагалось скласти присягу на вірність українській державі [3, с.117]. У результаті проведеної роботи було відкрито близько 30 середніх шкіл (у тому числі 20 гімназій), 3 реальні школи, 7 учительських семінарій. Однак у цей період відчувався гострий брак досвідчених вчителів. Тому на цю роботу часто приймали “навіть людей без повних університетських студій” [13, с.34]. У зв'язку з цим було розпочато підготовчу роботу щодо відкриття українського університету, оскільки Львівський університет перебував у той час у руках поляків. З цією метою в Станіславі були відкриті університетські філософські й правничі курси, щоб дати змогу студентам старших курсів закінчити навчання [4, с.117].

Велике значення мало прийняття закону від 13 лютого 1919 р., згідно з яким усі школи – середні, гімназії, реальні, рільничі та інші – оголошувались державними, а вчителі – державними службовцями. Викладання й навчання в цих школах велося українською мовою. Для нацменшин залишалось право мати свої школи з навчанням рідною мовою. В українських школах були введені як обов'язкові предмети історія та географія України, а також українська мова. Усі педагоги державних шкіл складали присягу на вірність українській державі й народові [4, с.10–11].

За погодженням із Державним Секретаріатом освіти відкривалися також приватні школи. Але засновниками і вчителями цих шкіл могли бути тільки українські громадяни і вони повинні були дотримуватися відповідних вимог.

Розпорядженням Державного Секретаріату освіти з 1 травня 1919 р. в усіх повітових містах відкривалися підготовчі курси для дітей, які готувалися до вступу в середні фахові школи й гімназії [13, с.35].

Новою владою вживалися заходи щодо поліпшення матеріального забезпечення педагогічних кадрів. Зокрема, учителі народних шкіл стали одержувати підвищену заробітну плату (досі їх утримували самі громади). Було підвищено також пенсії вчителів-пенсіонерів. Розміри зарплати й пенсій устанавлювалися залежно від кваліфікації, стажу роботи й кількості членів сім'ї педагогів [4, с.15–16]. Крім цього, учителям періодично виплачувалась так звана “одноразова надзвичайна допомога” у зв'язку зі зростанням цін на товари першої необхідності [4, с.31–33].

Державний Секретаріат освіти й віросповідань у досліджуваній період узяв під свою опіку також питання культури й мистецтва. Серед першочергових заходів було видано розпорядження про необхідність збирання й зберігання в бібліотеках і архівах зразків усієї друкованої продукції, що видавалася на території краю. Також було оголошено збір архівних документів, присвячених “історії нашої держави”. Важливе значення мало заснування Державного військово-історичного музею, який очолив О.Благодір. У цій роботі активно допомагали М.Омелянчик-Павленко, В.Курманович, І.Боберський, А.Бізанц, Р.Волощук, С.Чарнецький, М.Бринський, Г.Бордуляк та інші [6, с.1].

Урядом уживалися заходи до відкриття українських театрів, бібліотек, читалень тощо. На прохання Секретаріату освіти з Наддніпрянини в Галичину було надіслано багато художньої, суспільно-політичної і наукової літератури, зокрема праці Д.Багалія, С.Єфремова, М.Тишкевича, Г.Чупринки та інших. Водночас галицьких видавців було зобов'язано надсилати національній бібліотеці м.Києва й бібліотеці Львівського університету обов'язкові примірники своєї друкованої продукції. Великий інтерес у галичан викликав приїзд на запрошення уряду ЗУНР ряду мистецьких колективів і виконавців із Києва. Зокрема, з великим успіхом пройшли виступи Київського театру М.Садовського, Української республіканської капели О.Кошиця, співачки М.Шекун-Коломийченко, відомого українського кобзаря й бандуриста В.Ємця та інших. У Галичині побувало також багато відомих громадських діячів, які виступили з лекціями й рефератами, зустрілися з жителями краю. Зокрема, у березні 1919 р. голова Українського національного союзу М.Шаповал прочитав у Станіславі цикл лекцій на тему “Підстави української державності”. Того ж року в тимчасовій столиці ЗУНР побували М.Грушевський, В.Винниченко, Д.Дорошенко, В. Липинський [8, с.101–102].

Для проведення намічених заходів уряд молоді держави опирався на прогресивну українську інтелігенцію, більшість якої щиро прийняла ідеї народної революції і стала душею національного відродження. Про

зміст і розмах цієї діяльності в Галичині свідчать матеріали, уміщені в тогочасних періодичних виданнях, а також у “Збірнику Законів, розпорядників та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом ЗУНР”, “Вістнику Державного Секретаріату освіти і віросповідань”, “Вістнику державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки” та інших.

Велика увага до питань культури й мистецтва пояснювалась тим, що ця галузь зазнавала постійних утисків з боку польської влади. Усе, що мало сліди української культури – школи, архіви, бібліотеки, театри, – переслідувалося й нищилося. У Львові, наприклад, не було жодного українського професійного театру. У важких умовах працювали напівпрофесійні та приватні театри в Станіславі, Косові, Луцьку, Тернополі, Самборі та інших містах. Відомий письменник та театральний критик М.Рудницький писав: “Історія галицького театру – це лише одна сторінка з історії довгої та завзятої боротьби за національне та соціальне визволення тієї частини українського народу, яка штучно відірвана від свого материного пня, весь час прагнула до об’єднання із своїми старшими та сильнішими братами” [10, с.6].

Тому західноукраїнські діячі культури активно боролися за створення в першу чергу народного театру, завданням якого було згуртувати всі демократичні сили на боротьбу за визволення й культурно-національне відродження. Актори драматичного театру в Тернополі, наприклад, у відкритому листі “Театральному комітету” у Львові писали: “Нації треба театру нового, який, з одного боку, відбивав би в собі як у зеркалі думки, почування, бажання, прагнення даної епохи, а з другого – надавав розгін, будив фантазію громадянства, а найголовніше – давав можливість нації показати свою душу... І такого театру в Галичині немає, а будувати культуру треба, бо культура – серце нації, а театр – її уста” [12, арк.1]. Значний вклад у боротьбу за прогресивний театр у Галичині зробив відомий актор і режисер О.Загаров. Він протягом 1921–1923 рр. очолював створений при театральному товаристві “Українська бесіда” у Львові Руський народний театр, який об’єднав кращі акторські сили в складі І.Рубчака, Л.Кривицької, Й.Стадника, С.Стадникової, Г.Сіятковського та інших. У театрі були поставлені шедеври світової та української драматургії: “Отелло” В.Шекспіра, “Тартюф” Ж.-Б.Мольєра, “Наймичка” і “Безталанна” І.Карпенка-Карого, “Сон”, “Ян Гус”, “Сотник”, “Тополя” за Т.Шевченком, “Запорожець за Дунаєм” С.Гулака-Артемовського, “Кам’яний господар” Лесі Українки та інші. Свої погляди на театр О. Загаров виклав у книзі “Мистецтво актора” (1920). Газета “Республіка” за 4 квітня 1919 р. повідомила про створення в Станіславі постійного українського театру, при якому “буде теж драматична школа для нових adeptів акторського мистецтва”.

Одним із провідних діячів аматорського театрального й хорового мистецтва був Ярослав Гузар. Перебуваючи в складі УГА в 1919 р. у с.Яланець Могилівського повіту, він розгорнув велику культурницьку роботу. На базі зали кооперативного будинку на 600 місць було влаштовано кілька аматорських вистав – “Наталка-Полтавка”, “Сватання на Гончарівці”, а також вечір, присвячений роковинам Шевченка. Працював хоровий колектив.

У цей період була проведена велика робота з піднесення культурно-мистецького життя краю. Ця діяльність особливо активізувалася в березні 1919 р., коли повсюдно відбувалися Шевченківські свята. Про одне з них повідомлялося в газеті “Республіка” за 1 травня 1919 р. Розповідалося про вечір на честь Т.Шевченка, що “відбувся в Борині коло Турки 31 березня. В програму ввійшли: промова офіціала Пелчинського; співи місцевого хору дівчат під проводом п. Круківної з акомпаніментом фортепіано п. Олі Морозівної; декламація віршів; народні пісні у супроводі балалайки”.

У березні 1919 р. жителів Галичини привітали побратими з Наддніпрянщини. “З нагоди роковин уродин Апостола українського національного визволення Тараса Шевченка, говорилося в привітанні, культурно-просвітні та інші комісії Трудового Конгресу засилають братнє привітання українському людови Галичини... Вперше після об’єднання з ЗУНР спільно святкує Україна свято Великого Кобзаря, що певно вже об’єднав всі українські серця нерозривним зв’язком національності та щирої любови до рідного краю... Голова комісії Вировий”. У телеграмі-відповіді, яку підписав галицький прем’єр С.Голубович, зазначалося: “Почуваємо себе одною великою сім’єю, яка зуміє в історичній хвилі віддати всі сили, щоби здобути повну незалежність нашій Великій Вітчизні, Соборній Україні” [5, с.1].

Важливим фактором культурно-мистецького життя краю було створення хорових колективів. Організаторами сільських хорів були відомі культурні діячі, а також самодіяльні аматори. Наприклад, з ініціативи українського композитора Є.Купчинського були створені хори в с.Ріпнів на Львівщині та с.Сороцькому на Тернопільщині, які стали носіями музичної культури в багатьох навколишніх селах.

Значна увага в цей період приділялася розвитку музичного мистецтва. У Львові, наприклад, були створені численні музичні школи й студії, де поряд із львівськими митцями працювали видатні європейські музиканти – У.Фрідман, Г.Мельцер-Шавинський, Є.Лялевич та інші. Велике значення мало посилення зв’язків піаністів Галичини з музичними традиціями Відня, Берліна, Праги, зокрема творчі контакти з берлінською фортепіанною школою. Плідною була виконавська й музично-педагогічна діяльність піаністки Софії Дністрянської в музичних школах Відня, Праги і Львова.

У досліджуваний період вагомий внесок у мистецьку скарбницю України зробили українські художники. Любов до знедоленого народу, тверда віра в соціальне й національне визволення надихали митців на нові твори, надавали їм сили й насаги для розвитку української культури. Чимало визначних художніх полотен створила, зокрема, О.Кульчицька. Одним із них є твір “Діти герої”, на якому зображений мертвий жовнір із хоругвою з гербом ЗУНР. Уславлений маляр О.Курилас створив понад 200 портретів командантів, старшин і стрільців, батальні твори. Відомим є його портрет Т.Шевченка (1918р.). Талановитими стрілецькими митцями були І.Іванець, Л.Лепкий, І.Ткачук, В.Розумович, М.Талпаш, В.Старчук та інші. До речі, Л.Лепкий та І.Іванець ввели своєрідну військову блюзу й шапку-мазепинку, які стали символом УСС.

Важливу роль у національному й культурному русі відіграла українська інтелігенція, яка була об'єднана товариством “Просвіта”. Члени товариства брали участь у створенні читалень, бібліотек, аматорських гуртків, хорів, оркестрів, вивчали й популяризували фольклор і народні звичаї тощо. Щороку зростала кількість членів і філій “Просвіти”. За період її існування почесними членами товариства були 69 провідних діячів науки й культури. Серед них був і відомий письменник Богдан Лепкий. В одному з листів до головного відділу “Просвіти” він писав: “Як письменник, которого весь масток “перо” – я готов тим пером служити “Просвіті” і обіцяю не відтягатися від праці, котру Вона для мене призначить” [1, арк.38–39].

Гуртківці “Просвіти” виявляли велику активність під час проведення літературно-художніх вечорів та аматорських вистав. Зібрані під час цих заходів кошти направлялися на будівництво шкіл, читалень, бібліотек тощо. Так, аматорський гурток при читальні “Просвіти” в с.Дуба Долинського повіту всі зібрані кошти виділив на будівництво Народного дому [12, с.28]. А в Надвірній, що на Станіславщині, на зібрані протягом 1918–1919 рр. гроші був закуплений для читальні “Просвіти” в центрі міста будинок із театральною залюю. Читальня мала чималу бібліотеку, передплачувала різні українські газети й журнали. При читальні діяли мішаний хор та аматорський гурток. Гуртківці щороку ставили такі вистави, як: “Вифлеємська ніч”, “Ой, не ходи Грицю” та багато інших [7, с.813–814].

Читальні “Просвіти” щороку в березні проводили традиційне “Свято Тараса Шевченка”, кошти від якого йшли в новостворений при товаристві фонд “Учітеся, брати мої”. Згодом із травня 1921 р. проводилося свято на честь Івана Франка, а гроші направлялися на будівництво пам'ятника письменнику у Львові.

Таким чином, культурно-освітня й мистецька діяльність “Просвіти” була багатогранною і відіграла визначну роль у суспільно-політичному й культурно-національному русі Західної України. Оцінюючи її значення,

один з урядовців головної управи П.Петрик наголошував: “Історія “Просвіти” – це історія культурного зриву й національного відродження українського народу. Це історія боротьби за наше національне існування на своїй таки землі... “Просвіта”... понесла в народ національний клич, з початку незаметно, відтак щораз сильніше утверджувала і закріплювала національну свідомість. І тепер скріплює ту свідомість, зміцнює фундамент рідної культури та приготовляє народ до його найвищого ідеалу” [9, с.4–7].

Особливо важлива роль належала “Просвіті” в розвитку аматорського театрального мистецтва. Відомий діяч “Просвіти” М.Мурський відзначав: “Кожний просвітній діяч розуміє сьогодні вагу і значення аматорського театру, а вже найбільше про це повинні сказати ті, що ведуть тяжку, але вдячну роботу по читальнях” [1, арк.12].

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що в період діяльності Західноукраїнської Народної Республіки було намічено і впроваджено багато заходів у справі розвитку демократичної культури й мистецтва. Проте не все задумане вдалося здійснити. На це було, з одного боку, чимало об’єктивних причин, а з другого – дійсність ЗУНР була нерідко далекою від намірів передової української інтелігенції. І все ж у цей період була створена реальна база для подальшої боротьби за національне визволення, появи цілої плеяди відданих борців-патріотів національно-культурного відродження України.

1. Центральний державний історичний архів у Львові, ф.348, оп.1, спр.779.
2. Там само, ф.514, оп.1, спр.63.
3. Там само, ф.581, оп.1, спр.96.
4. Вістник державних законів і розпорядків Західної області Української Народної Республіки. –1919. – Вип.3. – 2 березня.
5. Република. –1919. –18 березня.
6. Там само. – 6 квітня.
7. Альманах Станіславської землі. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975.
8. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995.
9. Петрик П. 60-ліття “Просвіти” у Львові. – Львів. 1928.
10. Рудницький М.І. В наймах у Мельпомени. – К., 1963.
11. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.). – Коломия, 1993.
12. Чоповський В. Будителі національного духу. – Львів, 1993.
13. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – Львів, 1921.
14. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 рр. – Філадельфія, 1956.

In the article on the basis of the analysis of archive documents and monographies an attempt is made to give an objective evaluation of the activities of WUPR in the development of education, democratic culture and art. The role of progressive Ukrainian intelligentsia in the cultural-national revival in western ukrainian territories is studied,

mainly in the sphere of schooling, theatre, music and fine arts. The role of "Prosvita" community is also researched.

Key words: West-Ukrainian People's Republic, State Secretary of education and religion, education, culture, theatrical, musical art, ukrainization of schooling, national minorities, Ukrainian inteligentsia, galizian theater, cultural-national revitalization, "Prosvita" society.

УДК 572.9

ББК 63.5

А.І. Випасняк

ТРАДИЦІЙНЕ СКОТАРСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ: КІЛЬКІСНО- ЯКІСНІ АСПЕКТИ

Стаття розглядає проблеми дослідження традиційного скотарства в Галичині. Скотарство належить до важливих складових української матеріальної культури. Автор подає перелік публікацій починаючи з ХІХ ст., які містять актуальний матеріал стосовно цієї проблеми. Такі дані є дуже важливі, оскільки дають змогу здійснювати не лише емпіричний, а й історичний аналіз традиційного скотарства в Галичині.

Ключові слова: Галичина, скотарство, матеріальна культура, традиції, експорт.

Традиційне скотарство – це одна з небагатьох тем в українській етнологічній науці, яка поки що не стала остаточно предметом окремого монографічного дослідження, проведеного на основі загальноукраїнського фактичного матеріалу.

Наявні розвідки – це, як правило, складові наукових і навчальних видань, причому, порівняно з рівнем з'ясування етнографічних особливостей інших явищ матеріальної культури, традиційне скотарство українців висвітлене в науковій думці значно слабше. Зокрема, на сучасному етапі розвитку української етнології дослідження традиційного скотарства в Україні зорієнтовано перш за все на з'ясування його регіональної специфіки. Тим більше, що сучасні глобалізаційні та модернізаційні процеси нівелюють традиційні галузі людської життєдіяльності, які поступаються місцем високоінтелектуальним технологіям. З огляду на це, на сьогодні значної актуальності набула потреба глибоко дослідити й узагальнити основні тенденції в розвитку традиційного скотарства в Галичині, висвітлити основні кількісно-якісні показники й узагальнити етнокультурні особливості, пов'язані зі скотарською галуззю. У вказаній статті основним завданням є висвітлення кількісних і якісних характеристик традиційного скотарства, а саме спроба з'ясувати масштаби та основні тенденції розвитку скотарства в Східній Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.